

Тема 5 Характеристика професійно-педагогічного спілкування вчителя фізичної культури

- *Мета вивчення теми:* засвоїти компоненти професійно-педагогічного спілкування вчителя фізичної культури.

План

1. Педагогічне спілкування: поняття, функції, види та особливості.
2. Класифікація засобів спілкування вчителя фізичної культури.
3. Правила та стилі педагогічного спілкування.
4. Типові моделі спілкування вчителя фізичної культури з учнями на уроках.

Перелік ключових термінів і понять: педагогічне спілкування, засоби спілкування, правила, стилі спілкування, типові моделі спілкування.

Теоретичні відомості

1. Педагогічне спілкування – поняття, функції, види та особливості

Педагогічне спілкування – комунікативна взаємодія вчителя з учнями, батьками, колегами, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності й стосунків.

Педагогічне спілкування як феномен навчального процесу існує стільки, скільки існує школа, займаючи особливе місце в діяльності вчителя.

Завдяки комунікації педагог повідомляє учням необхідну інформацію, здійснює виховний вплив, організує учнів, вирішує різноманітні проблемні ситуації, взаємодіє з батьками, колегами, адміністрацією тощо. Крім цього, характер взаємин учителя з учнями істотно впливає на результативність педагогічного процесу.

Спілкування притаманне усім видам людської діяльності. Але є такі види праці, де воно з чинника, що супроводжує діяльність, перетворюється на категорію кардинальну, професійно значущу. Інакше кажучи, спілкування виступає не як форма звичайної людської взаємодії, а як категорія функціональна. Саме функціональним і професійно значущим є спілкування в педагогічній діяльності, виступаючи інструментом впливу. Тоді звичайні умови та функції спілкування отримують додаткове «навантаження», оскільки із загальнолюдських аспектів вони перетворюються на компоненти професійно-творчі.

Основними суб'єктами педагогічного процесу шкільної освіти є вчитель та учень, які взаємодіють між собою. Найчастіше ця взаємодія відбувається вербально, на рівні слова. Коли вчитель спілкується з учнями в школі на уроці та в позаурочній діяльності, вирішує професійні проблеми тощо, його спілкування є педагогічним, тобто професійним за своїм змістом і сферою функціонування.

Професійно-педагогічне спілкування – це система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних умов, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів для спільної діяльності.

Навчання поза спілкуванням не існує. Оскільки сутністю навчання є спілкування, навчання відбувається так і лише так, як відбувається спілкування між людьми.

Функція педагогічного спілкування – це випробування взаємостосунків учителя з учнями. У педагогічному процесі існують три специфічні педагогічні функції:

- *функція відкриття* дитини до спілкування, яка полягає в тому, щоб переконати дитину в позитивному ставленні вчителя до неї і цим збудити бажання спілкуватися, усунути страх, психологічні затиски;

- *функція співучасті* – обмін повідомленнями: передавати й приймати інформацію; обмін думками, задумами, рішеннями тощо;

- *функція піднесення* вихованця й збереження вчителем власної гідності, здійснення впливу, який допомагає сходженню до духовних новоутворень публічне оголошення чеснот дитини, спрямування її на певні дії, звернення до неї по допомогу).

Педагогічне спілкування допомагає вчителю організувати взаємодію на уроці й поза ним як цілісний процес.

Спілкування педагога з учнями є специфічними, адже за статусом вони виступають з різних позицій: учитель організовує взаємодію, учень, сприймаючи його дії, залучається до неї. Учні треба допомогти стати активним співучасником педагогічного процесу, забезпечити умови для реалізації його потенційних можливостей.

Розрізняють особистісне – орієнтоване й функціонально-рольове педагогічне спілкування.

Особистісно-орієнтоване – виконання певних нормативно заданих функцій (навчати, виховувати) з виявом особистого ставлення, почуттів. Спрямоване воно не скільки на виконання завдань, як на розвиток особистості учня, і вимагає такого рівня активності учня, за якого він не підкоряється обставинам, що складаються в процесі уроку, а сам створює їх, виробляє власну стратегію щодо свідомого і планомірного самовдосконалення, отже, головна мета особистісно-орієнтованого спілкування – розвиток учня.

Учитель, який налаштований на особистісно-орієнтоване спілкування, демонструє відкритість, доступність, створює для дітей можливості для висловлювання думок і почуттів. Він має бути справедливим, довіряти дітям, визнавати їх неповторність, цікавитися їхнім життям, проблемами, бути готовим завжди допомогти.

Функціонально-рольове спілкування є суто діловим, стандартизованим спілкуванням, обмеженим виконанням рольових позицій (я вчитель, я старший). Його головна мета полягає в забезпеченні виконання певних дій

(розповісти, проконтролювати тощо), під час яких особисте ставлення педагогів і учнів не враховується.

Тут варто підкреслити, що педагогічне спілкування з дітьми – це творчий процес, який породжує безліч непередбачених ситуацій і взаємодій. У цьому сенсі будь-який акт взаємодії з учнями є вирішенням творчого завдання. Наприклад, як проявити творчість учителю в процесі повідомлення такої інформації і спілкування з класом, як опис техніки будь-якої фізичної вправи. Більшість учителів фізичної культури починають описувати техніку фізичної вправи, а потім переходять до показу. А можна інакше: спочатку повідомити учням найкращий результат у виконанні цієї вправи, хто є чемпіоном світу і Олімпійських ігор, як швидко зростав результат цієї вправи, і який результат повинні показати учні в кінці навчального року, які вправи (підготовчі, підвідні та спеціальні) доцільно виконувати, щоб досягти високого результату.

Це має бути система, добре продумана інформація, яка б зацікавила учнів і налаштувала їх на активну співпрацю з учителем.

Тож здатність учителя організувати спілкування стала підґрунтям продуктивної діяльності учня. Водночас педагогічне спілкування може складатися краще чи гірше, ефективно чи неефективно, інакше кажучи, бути професійним або непрофесійним.

Залежно від змісту і сфери функціонування, педагогічне спілкування за якісними ознаками поділяється на *професійне і непрофесійне*.

Професійне педагогічне спілкування на рівні майстерності взаємодії забезпечує через учителя трансляцію учням людської культури, сприяє засвоєнню знань, становленню ціннісних орієнтацій під час обміну думками, забезпечує формування гідності дитини.

Професійне педагогічне спілкування вимагає від учителя спеціальної підготовки, педагогічної мудрості в організації взаємин з учнями, колегами в різних сферах навчально-виховного процесу; постійно відчувати і підтримувати зворотній зв'язок у спілкуванні; знаходити відповідні комунікативні засоби, які відповідали б індивідуальним особливостям учня та ситуації спілкування.

Непрофесійне педагогічне спілкування породжує в учнів страх, невпевненість, спричинює зниження роботоздатності, порушення динаміки мовлення і внаслідок цього – прояв стереотипних висловлювань у школярів, оскільки у них зменшується бажання думати і діяти самостійно. Зрештою, виникає стійке негативне ставлення і до вчителя, і до навчання. Почуття пригніченості від вивчення певного предмета, а нерідко і від спілкування з учителем, у деяких учнів триває впродовж багатьох років. Замість радості пізнання і спілкування з'являється відчуженість. Тому непрофесійне спілкування можна назвати нерезультативним, недосконалим, на відміну від професійного.

Педагогічне спілкування відрізняється від звичайного, повсякденного спілкування вчителя за межами школи та поза професійною діяльністю.

Особливостями педагогічного спілкування є:

1) учителю в процесі спілкування належить провідна роль, саме від нього залежить, як складуться взаємини з учнями, успішність чи неуспішність цього процесу;

2) вплив учителя на учнів завжди є виховним, тобто таким, що сприяє формуванню в учнів тих чи інших якостей і рис;

3) професійний характер спілкування вимагає постійного аналізу побудованої системи взаємин з учнями для запобігання помилок у здійсненні педагогічного впливу.

2. Класифікація засобів спілкування вчителя фізичної культури

У системі педагогічного спілкування взаємодіють вербальні (мова, мовлення) і невербальні (міміка, пантоміміка, жести, контакт очей, погляд) засоби спілкування.

Вербальна (лат.verbalis, від verbum – слово) – процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної, внутрішньої), який вимагає активної розумової діяльності.

Мовленнєві засоби спілкування є основними і за частотою застосування, і за змістом. Вони дозволяють виражати тонкі відтінки почуттів, думок, спонукань людини. За допомогою мови вчитель фізичної культури віддає розпорядження, роз'яснює, оцінює поведінку і дії учнів, регулює їхній стан. Мовлення буває монологічним і діалогічним.

Монологічне мовлення – це послідовне і чітке викладення думок, знань учителем. З усіх різноманітних форм учитель найчастіше користується роз'ясненням, описом, розповіддю.

У позакласній роботі монологічне мовлення використовується учителем фізичної культури у вигляді лекції, коментаря, наукової доповіді, публічної промови.

Монологічним мовлення вчителя фізичної культури є і тоді, коли він віддає команди на уроці, розпорядження, ставить риторичні питання (питання не потребують відповіді, оскільки вони самі по собі є розумінням того чи іншого).

Діалогічне мовлення – це специфічна форма спілкування, коли людина сприймається як партнер із правом на власну позицію, на індивідуальний спосіб сприйняття світу, а також обмін репліками між обома сторонами, що спілкуються. Воно застосовується для обміну думками, узгодження спільних дій.

Діалогічне мовлення висуває менше вимог до правильності мови, у ній не так помітні обмовки, неточне вживання слів, незакінченість фраз. Увесь діалог – це підтримка співрозмовником процесу мовлення: можна закінчити чийсь думку, поставити уточнюючі питання. Це допоможе тому, хто говорить, висловити свою думку і бути зрозумілим співбесіднику. Особливістю діалогу є й те, що він здійснюється при емоціональному контакті тих, хто спілкується, в умовах їх взаємного сприйняття.

Діалогічне мовлення вчителя широко представлене різними бесідами з учнями, що будуються у вигляді запитань і відповідей. Спрямований діалог називається *бесідою*. За її допомогою учитель виявляє в учнів рівень знань, переконань, душевних станів, які і переконують, тому бесіда є одним із головних засобів виховання.

Серед різноманітних функцій мови (сигніфікативна – позначення предметів, явищ, дій тощо) особливого значення для педагогічної діяльності набуває комунікативна функція, що має три сторони: інформаційну, виразну і волевиявляючу.

Інформаційна сторона проявляється в передачі знань та вмінь і тісно пов'язана з функціями позначення (наприклад, використання спортивної

термінології) і узагальнення (наприклад, віднесення того чи іншого показника рухової діяльності до відповідної групи рухових якостей: швидкості реагування – до якості швидкості; зусилля при стисканні динамометра – до групи силових здібностей тощо).

Інформаційна сторона пов'язана з передачею почуттів і ставлення того, хто говорить, до предмета повідомлення. За *тембром, чутністю голосу*, за паузами тощо впізнають, спокійна чи схвильована людина, сердита вона чи радісна, втомлена чи нудна. Через мову вчитель передає учням своє ставлення до їхніх вчинків і справ. За мовою учні легко розпізнають відвертість емоцій учителя або його байдужість.

Волевиявлення відображає прагнення того, хто говорить, підпорядковувати дії та вчинки того, з ким людина спілкується, своїм бажанням і намірам. Вони тісно пов'язані з переконанням і навіюванням.

Невербальні засоби спілкування передбачають обмін неоформленими у слово повідомленнями між людьми.

Невербальна комунікація – процес взаємообміну інформацією шляхом використання для передавання повідомлень невербальних (немовних) засобів комунікації. Засоби невербальної комунікації (зовнішній вигляд, пантоміміка, міміка, контакт очей, міжособистісний простір тощо) є носіями професійно й особистісно значущої інформації. Використання й розуміння вчителем невербальних засобів допомагає підвищити ефективність взаємодії, обміну інформацією. Для дітей дуже важливим є зовнішній вигляд педагога: жести, міміка, пантоміміка, хода, символи, предмети, дії тощо.

Найбільш розповсюдженими серед немовленнєвих засобів спілкування є жести поєднані з мімікою. Вони відображають динамічний бік спілкування, на відміну від зовнішнього вигляду і фізіологічної маски, які створюють ситуативний бік спілкування.

За твердженнями науковців, 60-80% комунікацій відбувається з використанням невербальних засобів, значущість у спілкуванні міміки, жестів становить 55%, слів – 7%, інтонації – 38%, понад 90% інформації у перші секунди спілкування передається невербальними засобами.

Міміка (від грец. – *mimikos* – наслідувальний): зовнішній прояв психічних станів людини, насамперед, емоційних рухів лицевих м'язів, яке дає змогу не тільки повноцінно сприймати, а й розуміти думки, позиції, наскільки вони відповідають реальній дійсності.

Учні надають перевагу вчителям із доброзичливим виразом обличчя, високим рівнем зовнішньої емоційності, привабливою зовнішністю, тобто з мімікою, що виражає позитивно забарвлені емоційні стани.

Міміка – це динамічне вираження обличчя в певний момент спілкування. Хоча деякі елементи жестикуляції і міміки природні, вони загалом зумовлені вихованням. Уміле володіння ними допомагає вчителю передавати необхідну інформацію учням, відображати свій настрій і за необхідності передавати його учням. Тому вчитель високого рівня майстерності певною мірою повинен володіти артистизмом. Недарма К.Д. Ушинський писав: «Педагогіка – не наука, а мистецтво – найширше, складне,

найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв». Мистецтво виховання спирається на науку. Як мистецтво складне і велике воно спирається на безліч великих і складних наук; як мистецтво воно, окрім знань, потребує здатності і нахилів, і, як мистецтво, воно прагне до ідеалу, вічно досягається і ніколи повністю недоступне: до ідеалу досконалої людини».

Жести (від лат. *gesta* – діяння) – це виражальні рухи рук, пальців, голови, що мають сигнальне значення; передають психічний стан того, хто говорить вголос або промовляє подумки.

Жести використовуються як допоміжний засіб спілкування людей; рухи тіла (переважно рух), якими супроводжується мова для надання їй більшої виразності.

До жестових засобів спілкування відноситься і погляд, який може повідомити учням різноманітну інформацію, особливо в поєднанні з мімікою. Наприклад, погляд учителя, спрямований на учня, може давати підставу учню думати, що увага, яка до нього прикута, викликана бажанням вчителя запитати в учня, викликати його для показу вправи тощо.

У стосунках з учнями візуальний контакт виконує функцію емоційного живлення. Відкритий, доброзичливий погляд прямо в очі дитини сприяє встановленню взаємодії з нею, задоволенню її емоційних потреб. Саме в ці хвилини учні найкраще запам'ятовують сказане. З дітьми, які не дивляться на вчителя, опускають очі або відвертаються, важко спілкуватися, вони відчують глибоку самотність. У навчанні й позаурочний час їм потрібен ласкавий погляд, підбадьорливий дотик дорослого, що знімає тривожність, страх, виховує впевненість у собі.

Взагалі дії займають на уроках фізичної культури значне місце. Вони включають показ фізичних вправ, отже, передачу змісту спілкування; рухи, як вираз ставлення вчителя до учня (наприклад, поплескування по плечу на знак схвалення його дій) або учнів один до одного (наприклад, вираз загрози замахом руки). Воно слугує засобом отримання інформації взаємодіючими одним з одним учнями: наприклад, пересування партнера до воріт суперника є сигналом для учня, який володіє м'ячем, щоб він віддав пас. Нарешті, рукостискання теж є вираженням ставлення під час спілкування.

Предметні засоби спілкування. До немовних засобів спілкування відноситься обмін речами. Наприклад, при виконанні вправи у вигляді змагань – яка шеренга учнів швидше передасть з одного кінця до другого набивний м'яч – сигналом до здійснення вправи кожним учнем може виявитися отримання м'яча від партнера, що стоїть поряд.

Вручення подарунків, нагородження переможців призами теж відноситься до предметних засобів спілкування.

Кодово-символічне спілкування з учнями здійснюється вчителем фізичної культури за допомогою схем, формул, символів.

Поєднання мовленнєвих і немовних засобів спілкування, їх єдність є важливою передумовою виховного впливу педагога на учнів, щоправда, в ряді досліджень показано, що для представників різної статі роль тих чи інших засобів спілкування різна.

Значення невербальних засобів у процесі спілкування:

1. Учителю слід уважно вивчати можливості свого обличчя, виробляти вміння користуватися виразним поглядом, уникати надмірної динамічності м'язів обличчя і очей («бігаючі очі»), а також пасивної статичності («кам'яне обличчя»).

1. Відкритий, природний, доброзичливий погляд «прямо в очі» дитині важливий не лише для встановлення взаємодії, але й для задоволення емоційних потреб. Погляд здатен передати почуття педагога. Дитина найбільше уважна, коли ми дивимося їй в очі, і найкраще запам'ятовує все складне в такі хвилини. Учні відчувають доброзичливе ставлення педагога до них.

2. У процесі спілкування необхідно враховувати й розміщення співрозмовників: якщо спілкуються суперники – вони сидять (стоять) один напроти одного; якщо друзі – поруч; якщо звичайна (випадкова) бесіда – сидять навпроти за столом.

ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ

Рис. 1. Класифікація засобів спілкування

3. Правила та стилі педагогічного спілкування

Дотримання правил педагогічного спілкування вбереже педагога від багатьох труднощів та помилок, які підстерігають його в практичній діяльності. Стислий виклад можна звести до таких пунктів.

Правило 1. Цілеспрямовано вибудовуйте взаємостосунки з дітьми.

Правило 2. При організації педагогічного спілкування налаштовуйте учня на його власні інтереси в навчанні.

Правило 3. Орієнтуйте свою мову на конкретного учня або групу учнів.

Правило 4. При взаємодії з дітьми використовуйте інформацію, організацію взаємостосунків, цікавтесь особистістю дитини.

Правило 5. Не будуйте спілкування з дітьми «зверху-вниз». Кожна дитина має право відстоювати самостійність у взаємовідносинах.

Правила 6. Формуйте в себе навички «психологічного камертона», який підкаже вам найбільш точні підходи до особистості. Для цього необхідно:

- уміти спостерігати за дітьми;
- прагнути зрозуміти вираз їхніх очей, міміку, жести, настроїв, експресію;
- бути гнучкими і оперативними в своїх реакціях на поведінку класу;
- учитися порівнювати сьогодишню психологічну атмосферу в класі з вчорашньою, шукати загальний психологічний знаменник;
- намагатися бачити себе збоку очима дітей. Для цього частіше аналізувати свою діяльність;
- намагатися поставити себе на місце учня, з яким працюєте;
- відвідувати уроки колег і порівнювати себе з ними. Бути самокритичним, виявляти власні недоліки;
- частіше визначати свої помилки, не соромлячись признаватися дітям у своїй некомпетентності з того чи іншого питання – діти зрозуміють. Частіше спілкуватися з дітьми в позаурочний час. Якщо у вас з'явилось у класі прізвисько, не гніватись, а спокійно намагатися визначити, які особисті недоліки призвели до його виникнення.

Правило 7. Умійте слухати дітей. Потрібно вислухати до кінця, навіть якщо учень, на ваш погляд, говорить неправильно і у вас мало часу.

Правило 8. Організуючи спілкування з дітьми, спокійно намагайтеся відчувати їхній настрій, який розвивається під час спілкування.

Правило 9. Виникнення конфлікту необхідно терміново нейтралізувати й виправити ситуацію.

Правило 10. Будьте тактовними під час спілкування. Ніколи не вказуйте учневі на недоліки його характеру.

Правило 11. Постійно удосконалюйте інструмент спілкування – власне мовлення.

Важливою характеристикою педагогічного спілкування є його стиль. Перше експериментальне дослідження стилів спілкування проведене в 1938 році німецьким психологом Куртом Левінім.

Стиль спілкування – це система способів, прийомів, які використовує вчитель під час педагогічної взаємодії.

Стиль спілкування з дітьми – категорія соціальна. Стилеві особливості педагогічного спілкування і педагогічного керівництва залежать, з одного боку, від індивідуальності педагога, від його компетентності, комунікативної культури, емоційно-морального ставлення до учнів, творчого підходу до професійної діяльності, з іншого боку, від особливостей дітей, їхнього віку, статі, вихованості й особливостей учнівського колективу, з яким учитель вступає в контакт.

В.А. Кан-Калик, поєднуючи різновиди ставлення вчителя до учнів та способи керівництва учнівським колективом, виділяє такі стилі педагогічного спілкування:

- *спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю*; ґрунтується на активно-позитивному ставленні до учнів;

- *спілкування на основі дружнього ставлення*; базується на особистісному позитивному сприйнятті учнями вчителя, який виявляє приязнь, повагу до дітей, але слід остерігатися перетворення дружніх взаємин на панібратські;

Виділяють і негативні стилі спілкування. До них можна віднести:

- *спілкування – дистанція*; обмеження спілкування формальними стосунками; педагог, якому властивий такий стиль, може позитивно ставитися до учнів, але в організації діяльності він ближчий до авторитаризму;

- *спілкування – залякування*; поєднує негативне ставлення до учнів і авторитарність у способах організації діяльності; при цьому стилі не може бути співтворчості;

- *спілкування – загравання*; поєднує позитивне ставлення до дітей з лібералізмом; ґрунтується на пошуку прийомів завоювання дешевого авторитету, молоді вчителі вибирають цей стиль через брак досвіду професійної діяльності.

4. Типові моделі спілкування вчителя фізичної культури з учнями на уроках

Найбільш розповсюджена класифікація стилів педагогічного спілкування з учнями, яка визначає такі стилі: авторитарний, демократичний, ліберальний.

Авторитарний стиль спілкування – характеризується дидактом, жорсткою формою управління, який перетворює одного з учасників комунікативної взаємодії на пасивного виконавця, пригнічуючи його самостійність та ініціативу. Справи в групі повністю плануються заздалегідь, визначаються лише конкретні цілі, а не перспективи. Учитель має чітку мову, непривітний тон. Превалюють ділові, короткі розпорядження. Позитивні й негативні оцінки – суб'єктивні.

Демократичний стиль спілкування – виявляється в повазі, довірі до учнів, намаганні педагога залучити їх до співпраці, самостійності, враховуючи інтереси, ініціативу вихованців.

Робота планується в групах, обговорюється колегіально. За результати роботи несуть відповідальність усі. Учитель надає інструкції товаришським тоном у вигляді пропозиції. Похвала й осудження поєднуються з порадами, заборони – з дискусіями.

Ліберальний стиль спілкування – це педагогічна взаємодія між суб'єктами навчально-виховного процесу, яка характеризується низьким рівнем вимог, потураннями учням та відсутністю стійкої педагогічної позиції. Робота йде сама по собі. Відсутність співпереживання й співробітництва. Тон – ковенціальний, байдужий.

Виробленню свого стилю спілкування можуть послужити типові моделі спілкування вчителя з учнями на уроці фізичної культури.

Досить образну характеристику *непродуктивних стилів педагогічного спілкування* запропонував В.А. Кан-Калик:

- *Модель «Монблан»*. Учитель підноситься над класом, як гірська вершина. Він парить у світі знань науки, захоплений ними, але перебуває на недосяжній висоті. Система спілкування педагога складається так, що він неначе відсторонюється від учнів, мало цікавиться особистістю дитини. Зрозуміло, що такий вчитель лише повідомляє інформацію учням. Ця модель спілкування породжує відсутність психологічного контакту між учителем і учнями, формує пасивну ініціативу, заперечує педагогічне управління навчально-виховним процесом;

- *«Китайська стіна»*. Ця модель характеризується тим, що між педагогом і дітьми будуються такі стосунки, які підкреслюють перевагу вчителя над учнями; повідомити інформацію, але не вчити. Результатом такої моделі може бути відсутність міжособистісних стосунків між учителем і учнями, слабкий зворотний зв'язок у навчально-виховному процесі, відсутність навчальної ініціативи учнів, байдужість учнів до вчителя.

- *Модель «Локатор»*. Учитель будує взаємовідносини з дітьми вибірково. Часто концентрує свою увагу на окремих групах учнів (сильних або слабких), залишаючи поза увагою решту. У результаті такої моделі спілкування на уроці не створюється цілісної і безперервної системи в спілкуванні, вона підмінюється фрагментарною, ситуативною взаємодією.

- *Модель «Робот»*. Це педагог, який спрямовано і послідовно діє на основі спланованої програми, незважаючи на обставини, які вимагають змін у спілкуванні. Такі педагоги не розуміють, що педагогічна дійсність постійно змінюється, виникають нові й нові обставини, умови, які повинні негайно вирішуватися через систему спілкування і викликати відповідні зміни в методичному вихованні і навчанні учнів. При такому стилі спілкування учні розуміють, що дії вчителя мають формальний характер і викликають низький педагогічний ефект у навчанні.

- *Модель «Я сам»*. Учитель прагне все робити сам, гальмуючи вияви ініціативи з боку дітей.

- *Модель «Гамлет»*. Педагог постійно сумнівається в правильності системи організації взаємин.

- *Модель «Друг»*. Така модель спілкування передбачає дружні стосунки, які, безумовно, важливі, але можуть призвести до того, що втратиться діловий характер діяльності.

- *Модель «Тетерев»*. Педагог у взаємодії з учнями чує лише себе. Він поглинутий власними думками, ідеями, педагогічними проблемами, завданнями і не завжди відчуває партнера по спілкуванню.

Дослідження показують, що оволодіння складним мистецтвом педагогічного спілкування цілком можливе, але для цього необхідне професійне самопізнання, самовдосконалення.

У чистому вигляді стилі не існують, а їхні перераховані варіанти не вичерпують усе розмаїття вироблених під час педагогічної практики стилів спілкування.

У системі спілкування яскраво проявляється індивідуальність особистості.

? ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначте, у чому відмінність між професіональним та не професіональним спілкуванням?
2. Назвіть види та функції педагогічного спілкування.
3. Уточніть, що визначає стиль спілкування вчителя з учнями.
4. Назвіть та охарактеризуйте типові моделі спілкування вчителя з учнями.
5. Порівняйте види ставлення вчителя до учнів зі стилями педагогічного спілкування за В.А. Кан-Каликом.
6. Охарактеризуйте правила педагогічного спілкування.
7. Проаналізуйте, чим відрізняється педагогічне спілкування від спілкування вчителя з людьми поза професійною діяльністю.